

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક-પરિપક્વતાનો જાતિ અને વિસ્તારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ

ડૉ. રાજેશ આઈ. ભટ્ટ

પ્રિન્સિપાલ,

સરદાર પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, બાકરોલ, આણંદ (ગુજરાત)

૧. પ્રસ્તાવના

આખું વિશ્વ ૨૧મી સદીના પૂર્વાધમાં પ્રવેશી ચૂક્યું છે, જેમાં વિશ્વમાં જુદા જુદા ક્ષેત્રો જેવા કે આર્થિક, સામાજિક, શૈક્ષણિક, વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રે હરણફાળ થયેલ જોવા મળે છે. તો સાથે સાથે નવી સમસ્યાઓ પણ ઉદભવી છે. વિશ્વનું ભાવિ બાળકો પર અવલંબે છે. આથી બાળકોની આજ અને આવતીકાલ ઉજ્જવળ બને તે માટે સહિયારા પ્રયત્નો જરૂરી છે. આપણા જીવનમાં બધા જ પાસામાં આવેગનો રંગ લાગેલો છે. લાગણીઓ અને આવેગો સમગ્ર જીવનને ચોક્કસ કરનારી ઘટના હોવાથી તેનો અર્થ સમજવો આવશ્યક છે. બાળકોમાં ભિન્ન જાતિય કાળ પ્રવૃત્તિ હોવાનું બતાવ્યું છે. આમ, ફોઈડના મતે ‘માતાને છોકરો અને પિતાને છોકરી ચાહે છે’ બાળક જુએ છે કે ક્યારેક ક્યારેક તેમના પિતાને કારણે જ તેમની પોતાની માતાનો પ્રેમ તેને મળતો નથી. મોટા ભાગે પિતાના આવવાથી માતા બાળકને છોડીને પિતા પાસે ચાલી જાય છે. તેનાથી બાળકમાં પિતાના પ્રત્યે શત્રુતાની ભાવના જાગૃત થાય છે. શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતા જાણવાથી શિક્ષકને તેને શિક્ષણ પદ્ધતિઓ કેવા પ્રકારની રાખવી તેની સમજ કેળવાય છે. વિદ્યાર્થીઓને કઈ બાબતમાં રસ, રૂચી છે તે શિક્ષક સમજી શકે છે, શાળામાં વિદ્યાર્થીઓનો સ્વભાવ બીજા વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે કેવો છે તે જાણી શકાય છે અને તેઓના સ્વભાવને સુધારવા માટેના અગત્યના પગલાં લેવાની પણ શિક્ષકને સમજ પડે છે. આમ, વિદ્યાર્થીઓમાં સાંવેગિક પરિપક્વતા જાણવાથી શાળામાં શિક્ષકોના કાર્યોમાં અસરકારકતા લાવી શકાય છે.

પંડિત અને પઠાણ, (૨૦૦૪). માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિનો શિક્ષકોની જાતીયતા અને ઉંમરના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. જેના હેતુઓ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિ કક્ષા જાણવી, માધ્યમિક શાળાની સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિની તુલના કરવી, ભિન્ન વયજૂથ ધરાવતા શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિ કક્ષાની તુલના કરવી, આ અભ્યાસ માટે મહારાષ્ટ્રના ધુલે જિલ્લાના ૩૫૦ પુરૂષ શિક્ષકો અને ૧૫૦ સ્ત્રી શિક્ષકો સહિત કુલ ૫૦૦ શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. ઉપકરણ માટે શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિના માપન માટે ચંદા અને સિંગ રચિત સાંવેગિક બુદ્ધિ કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જે પાત્રની સાંવેગિક બુદ્ધિ કક્ષાને ઊંચી, સામાન્ય નીચી અને ખૂબ જ નીચી એમ ચાર વિભાગમાં વહેંચતી હતી. જેના તારણો સમગ્ર નમૂનાના શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિ કક્ષા ખૂબ જ નીચી જણાઈ હતી, ૬૪ % શિક્ષકો નીચી સાંવેગિક બુદ્ધિ અને ૩૪.૪ % શિક્ષકો ખૂબ જ નીચી સાંવેગિક બુદ્ધિ કક્ષા ધરાવતા હતા, સાંવેગિક બુદ્ધિના સંદર્ભમાં સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોમાં કોઈપણ પ્રકારનો તફાવત જણાયો ન હતો, ભિન્ન વયજૂથ ધરાવતા શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિમાં પણ સાર્થક તફાવત જણાયો ન હતો. આમ, શિક્ષકોની સાંવેગિક બુદ્ધિ તેમની જાતીયતા અને ઉંમરથી સ્વતંત્ર જણાઈ હતી.

પંડિત, બી. અને સુરવાડે, એલ., (૨૦૦૬). શિક્ષક અસરકારકતા પર સાંવેગિક પરિપક્વતાની અસરનો અભ્યાસ કરેલ, જેના હેતુઓ શિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા જાણવી, શિક્ષકોની અસરકારકતા જાણવી, સાંવેગિક

પરિપક્વતા અને સાંવેગિક અપરિપક્વતા શિક્ષકોની ઓળખ કરવી, સાંવેગિક પરિપક્વતા અને સાંવેગિક અપરિપક્વતા જૂથના શિક્ષકોની અધ્યાપન અસરકારકતાની તુલના કરવી જેવા હતા. ઉત્તર મહારાષ્ટ્રના નવાપુરા અને ધૂલે શહેરની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોમાંથી ૧૮૦ પુરૂષ શિક્ષકો અને ૧૭૫ સ્ત્રી શિક્ષકો એમ કુલ ૩૫૫ શિક્ષકોને નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યાં હતા. ઉપકરણના સાધન તરીકે સાંવેગિક પરિપક્વતા માપદંડ (યશવર સિંઘ અને મહેશ ભાર્ગવ રચિત), શિક્ષક અસરકારકતા માપદંડ (પ્રમોદકુમાર અને મુથા) રચિતનો ઉપયોગ કરેલ. આ અભ્યાસ સર્વેક્ષણ પદ્ધતિથી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. આ અભ્યાસમાં પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથક્કરણ સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને ટી - કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અભ્યાસના અંતે તારણો પુરૂષ શિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા કરતાં સ્ત્રી શિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા ઊંચી જોવા મળી હતી, સાંવેગિક અપરિપક્વતા શિક્ષકોની અસરકારકતા કરતા સાંવેગિક પરિપક્વતા શિક્ષકોની અસરકારકતા ઊંચી જોવા મળી હતી, સાંવેગિક પરિપક્વતા જૂથના શિક્ષકોની અસરકારકતામાં જાતીયતા સંદર્ભે કોઈ તફાવતો જોવા મળ્યા ન હતા.

જહોન, આર. એલ. અને ડોઝ, આઈ. સી., (૨૦૦૭). પોંડીચેરી વિસ્તારના અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાની કક્ષા જાણવીનો અભ્યાસ કરેલ જેના હેતુઓ પોંડીચેરી વિસ્તારના અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાની કક્ષા જાણવી, અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાની કક્ષા પર તેઓની જાતીયતા, વર્ગ (ધોરણ) અને જૂથની અસર તપાસવી જેવા હતા. પોંડીચેરી યુનિવર્સિટી સંલગ્ન કોલેજોના અનુસ્નાતક કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓમાંથી યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા ૨ શૈક્ષણિક કોલેજ અને ૨ વ્યવસાયિક કોલેજ એમ કુલ ૪ કોલેજમાંથી ૨૫૬ વિદ્યાર્થીઓનો નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપકરણ તરીકે યશવર સિંઘ અને મહેશ ભાર્ગવ રચિત સાંવેગિક પરિપક્વતા માપદંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અભ્યાસ સર્વેક્ષણ પદ્ધતિથી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથક્કરણ સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને ટી-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અભ્યાસના અંતે તારણો જોવા મળ્યા કે, અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાની કક્ષા નિમ્ન જોવા મળી હતી, પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓ કરતાં સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાની કક્ષા ઊંચી જોવા મળતી હતી, પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓ કરતા દ્વિતીય વર્ષના વિદ્યાર્થીઓ સાંવેગિક રીતે વધારે પરિપક્વ માલૂમ પડ્યાં હતાં, વિનયન પ્રવાહ કરતા વિજ્ઞાન પ્રવાહના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતા ઊંચી જોવા મળી હતી જેવા હતા.

વઘોરા, આર., (૨૦૦૮). માધ્યમિક શિક્ષક - પ્રશિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતાનો અભ્યાસ હાથ ધરેલ હતો. જેના હેતુઓ માધ્યમિક શિક્ષક - પ્રશિક્ષણ કોલેજોના શિક્ષક - પ્રશિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા જાણવા માટેના ઉપકરણની રચના કરવી, રચેલ ઉપકરણની વિશ્વસનીયતા અને યથાર્થતા જાણવી અને માધ્યમિક શિક્ષક - પ્રશિક્ષણ કોલેજોના પ્રશિક્ષણાર્થીઓની જાતીયતા, કોલેજ પ્રકાર અને વિષયપદ્ધતિ સંદર્ભે શિક્ષક - પ્રશિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા જાણવી તે હતા. નમૂના તરીકે સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી સંલગ્ન માધ્યમિક શિક્ષક - પ્રશિક્ષણ કોલેજોમાં શૈક્ષણિક વર્ષ - ૨૦૦૭ -૦૮ દરમિયાન પ્રશિક્ષણ લઈ રહેલા પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાંથી સ્તરીકૃત યદ્યચ્છ જૂમખાં પદ્ધતિ દ્વારા ૪ કોલેજોના ૩૭૦ પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અભ્યાસમાં માહિતી એકત્રિત કરવા માટે ઉપકરણ તરીકે સંશોધક રચિત શિક્ષક - પ્રશિક્ષક સાંવેગિક પરિપક્વતા માપદંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ માપદંડમાં ૩૦ વિધાનો સમાવિષ્ટ હતા. આ અભ્યાસ સર્વેક્ષણ પદ્ધતિથી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો, પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે મધ્યસ્થ, ચતુર્થક, કકુદતા, વિરૂપતા અને ટી-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અંતમાં તારણો જોવા મળ્યા કે, સાંવેગિક પરિપક્વતા માપદંડની વિશ્વસનીયતા અને યથાર્થતા ઊંચી જોવા મળી હતી, માધ્યમિક શિક્ષક - પ્રશિક્ષણ કોલેજોના પ્રશિક્ષણાર્થીઓની

જાતીયતા, કોલેજ પ્રકાર અને વિષયપદ્ધતિ સંદર્ભે શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતામાં સાર્થક તફાવતો જોવા મળ્યા ન હતા.

જેમ્સ, એચ. બ્લેઈન, એચ. અને લિન્ડા, એચ., (૨૦૦૭). સાંવેગિક પરિપક્વતા દ્વારા અસરકારક નેતૃત્વનો અભ્યાસ કરેલ, જેના હેતુઓ નેતૃત્વને સફળ બનાવતા પરિબળો જાણવા, નેતૃત્વ, સાંવેગિક બુદ્ધિ, સાંવેગિક પરિપક્વતા અને તેની સમાજ પર અસર તપાસવી હતા. આ અભ્યાસમાં લેટિન અમેરિકા, જર્મની અને જાપાન જેવી ત્રણ સંસ્કૃતિઓને પ્રાધાન્ય આપતા કુલ ૫૧૫ સિનિયર એકઝીક્યુટીવ શિક્ષકોને નૂમનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા. આ અભ્યાસ સંખ્યાત્મક અને ગુણાત્મક પદ્ધતિથી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. આ અભ્યાસમાં સંખ્યાત્મક માહિતીના પૃથક્કરણ માટે ટી-કસોટીનો ઉપયોગ કર્યો હતો. જ્ઞાન, સમજ અને અન્ય ઘટકો ધરાવતી સાંવેગિક બુદ્ધિ ઉચ્ચ હોવા છતાં વ્યક્તિમાં સાંવેગિક પરિપક્વતા ન હતી એવું જાણવા મળ્યું હતું, સતત તાણ અને દબાણના કારણે તેઓ કોઈ એક બાબત પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકતાં ન હતા જેવા તારણો જોવા મળ્યા હતા.

કે. સુર્ભેયન જી. વિશ્વનાથ, કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પર સાંવેગિક પરિપક્વતા અંગેનો અભ્યાસ કરેલ, જેમાં માહિતીના પૃથક્કરણ દ્વારા અભ્યાસક અંતે દર્શાવે છે કે, વિદ્યાર્થીઓમાં સાંવેગિક પરિપક્વતા બાબતે જાતિ, ધર્મ અને કુટુંબ કોઈપણ પ્રકારનો ભાગ ભજવતા નથી, પરંતુ આ પરથી જાણી શકાય છે કે કોલેજમાં જે વિદ્યાર્થીઓ અલગ-અલગ ધર્મના છે તેમનામાં સાંવેગિક પરિપક્વતામાં ઘણો તફાવત રહેલો છે.

ગીતા એસ. પાસ્તે અને વિજયાલક્ષ્મી એ. પુખ્તવયના બાળકોના તણાવ અને આત્મવિશ્વાસમાં જોવા મળતી સાંવેગિક પરિપક્વતાની અસર અંગેનો અભ્યાસ કરેલ. માહિતી વિશ્લેષણ અને પૃથક્કરણના આધારે તારણો જણાવે છે કે જે પુખ્તવયના (યુવાનોમાં) ઊંચી સાંવેગિક પરિપક્વતા હોય તે થોડી ઓછી સાંવેગિક પરિપક્વતા ધરાવતા બાળકો કરતા વધુ (ઉચ્ચ પ્રમાણમાં) તણાવ અને વધુ આત્મવિશ્વાસ ધરાવે છે, પુખ્તવયના બાળકોની જાતિ, તેમના તનાવ અને આત્મવિશ્વાસને વધુ અસર કરતી નથી, જ્યારે ભાઈ અને બહેનની સંખ્યા પણ તેમના તનાવને કોઈ મહત્વની અસર કરતી નથી, પુખ્તવયના બાળકોના જન્મનો ક્રમ એમના તનાવ અને આત્મવિશ્વાસમાં કોઈ અગત્યની અસર કરતા નથી, પુખ્તવયના બાળકોના પિતાનો શૈક્ષણિક (શિક્ષણનું) પ્રમાણ મુખ્ય રીતે તેમના પુખ્તવયના બાળકોના તનાવને અસર કરે છે.

લક્ષ્મી એસ. અને ક્રિષ્ણામૂર્તિ એસ., ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓનો સાંવેગિક પરિપક્વતાનો અભ્યાસ હાથ ધરેલ. તેમના આ અભ્યાસમાં સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કોઈમ્બતૂર જિલ્લાના વિવિધ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે તેની સાંવેગિક પરિપક્વતા સંદર્ભે અસ્થિરતા ધરાવે છે. ઘણા ઓછા વિદ્યાર્થીઓ તદ્દન સ્થિરતા ભરેલી સિથતિમાં જોવા મળ્યા છે, સાંવેગિક અસ્થિરતા જીવનમાં ઘણી મુશ્કેલીઓ સર્જી શકશે, ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાનો સમયગાળો યોગ્ય રચનાત્મક સમયગાળા તરીકે ઓળખાય છે. આ સમયગાળા દરમિયાન જ વ્યક્તિગત કારકિર્દી નક્કી થયેલ જોવા મળશે. મોહમ્મદભાઈ એ. વ્હોરા, (૧૯૯૦). વિદ્યાર્થીઓનો આર્થિક, સામાજિક માપદંડ સિદ્ધિ અને સાંવેગિક વર્તનના સંદર્ભમાં સર્જનાત્મક વિચાર શક્તિનો અભ્યાસ કરેલ. તેઓ અભ્યાસના વિશ્લેષણ અને સમજણ અંગેની તપાસ દ્વારા અંતે જણાવે છે કે, ધોરણ ૭ના વિદ્યાર્થીઓમાં શહેરી વિસ્તારના છોકરા સર્જનશક્તિની બાબતમાં વધુ પ્રબળ છે, સિદ્ધિની બાબતમાં જેમની સિદ્ધિ ગુણ વધુ તેમની સર્જનશક્તિ સારી છે જ્યારે જેમનામાં સિદ્ધિ ગુણ ઓછા તેમની સર્જનશક્તિ પણ નબળી છે, સાંવેગિક વર્તન વધુ છે તેમનો સર્જનશક્તિનો આંક ઊંચો છે, ધોરણ-૭ ના વિદ્યાર્થીઓમાં સર્જનશક્તિનો અંગે વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓમાં જોવા મળેલ તફાવત સાર્થક નથી અને આર્થિક સામાજિક સ્તરની

સર્જનની દૃષ્ટિએ જેમની આવક ઊંચી તેમની સર્જનશક્તિ વધુ છે. જ્યારે જેમની આર્થિક સામાજિક દૃષ્ટિએ જેમની આવક નીચી તેમની સર્જનશક્તિ નીચી છે. સંદર્ભ સાહિત્યના અભ્યાસથી સંશોધકના મનમાં નીચે જેવા પ્રશ્નો ઉદભવ્યા, જેના કારણે આ પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે આ અભ્યાસની સમસ્યા પસંદ કરવામાં આવી.

- સાંવેગિક પરિપક્વતા જાતિના સંદર્ભમાં શું અસર કરે છે?
- સાંવેગિક પરિપક્વતા વિસ્તારના સંદર્ભમાં શું અસર કરે છે?

૨. સમસ્યા

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાનો જાતિ અને વિસ્તારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ.

૩. હેતુઓ

- ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાનો જાતિયતાના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.
- ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાનો વિસ્તારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.

૪. ઉત્કલ્પનાઓ

Ho₁: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₂: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₃: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₄: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

૫. વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં આણંદ જિલ્લાના બોરસદ તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સમૂહને પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે સ્વીકારેલ છે. જેમાં આણંદ જિલ્લાના બોરસદ તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ પૈકી ૪ ગ્રામ્ય અને ૪ શહેરી વિસ્તારની કુલ ૮ શાળાઓ પસંદ કરવામાં આવી હતી. જેમાં શાળાઓમાંથી સ્તરીકૃત યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી દ્વારા કુલ ૪૮૬ વિદ્યાર્થીઓને નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

૬. સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓનો સાંવેગિક પરિપક્વતાનો ચોક્કસ ચલોના સંદર્ભમાં અભ્યાસને ચકાસવાનો છે તેના માટે સંશોધકે સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

૭. ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે સાંવેગિક-પરિપક્વતાનો અભ્યાસ કરવા માટે ડૉ. મહેશ ભાર્ગવ અને ડૉ. યશવીર સિંઘ રચિત અને પ્રમાણિત કરેલ સાંવેગિક પરિપક્વતાની પ્રશ્નાવલિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં કુલ ૪૮ કલમોનો સમાવેશ કરેલ છે. દરેક કલમને પાંચ વિભાગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવેલ છે અને તેમાં જે

લાગુ પડતું હોય તેની સામે '√' ની નિશાની કરવાની હોય છે. આ માપદંડની વિશ્વસનીયતા કસોટી પુનઃ કસોટી દ્વારા $r = 0.94$ મેળવવામાં આવેલ હતી. તેમજ ઈન્ટર્નલ કન્સીટન્સી $r = 0.82$ થી 0.86 જોવા મળેલ હતી.

૮. માહિતીનું એકત્રીકરણ અને પૃથક્કરણ

પ્રાપ્ત માહિતીનું એકત્રીકરણ કરી તેના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને ટી-કસોટીનો ઉપયોગ કરીને માહિતીનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું. ટી-કસોટી દ્વારા ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી કરી તફાવત સાર્થક છે કે નહીં તે અંગેના તારણો તારવવામાં આવ્યા હતા.

૯. પરિણામો

H_{01} : ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૧-ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા

જૂથ	N	M	SD	SED	t
વિદ્યાર્થીઓ	૨૬૮	૮૮.૩૮	૧૮.૮૧	૧.૬૨	૨.૮૧
વિદ્યાર્થીનીઓ	૨૨૮	૮૩.૮૨	૧૭.૦૧		

સારણી ૧માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી તફાવતોની ચકાસણીમાં t નું મૂલ્ય ૨.૮૧ મળે છે જે ૧.૯૬ કરતાં વધુ છે એટલે કે સરાસરીનો તફાવત ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. આથી રચેલ ઉત્કલ્પના, “ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય” નો અસ્વીકાર કરવામાં આવે છે એટલે કે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.

H_{02} : ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી -૨ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા

જૂથ	N	M	SD	SED	t
ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ	૨૧૨	૮૪.૦૭	૧૭.૨૨	૧.૬૪	૨.૩૮
શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ	૨૮૪	૮૭.૮૬	૧૮.૬૪		

સારણી ૨માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી તફાવતોની ચકાસણીમાં t નું મૂલ્ય ૨.૩૮ મળે છે જે ૧.૯૬ કરતાં વધુ છે એટલે કે સરાસરીનો તફાવત ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. આથી રચેલ ઉત્કલ્પના, “ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોનો સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય”નો અસ્વીકાર

કરવામાં આવે છે એટલે કે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.

Ho₃: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૩ - ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા

જૂથ	N	M	SD	SED	t
વિદ્યાર્થીઓ	૧૦૪	૮૫.૮૦	૧૬.૫૫	૨.૩૫	૧.૫૨
વિદ્યાર્થીનીઓ	૧૦૮	૮૨.૨૮	૧૭.૭૩		

સારણી ૩માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી તફાવતોની ચકાસણીમાં t નું મૂલ્ય ૧.૫૨ મળે છે જે ૧.૯૬ કરતાં ઓછું છે એટલે કે સરાસરીનો તફાવત ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક નથી. આથી રચેલ ઉત્કલ્પના, “ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા ના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય” નો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે એટલે કે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા ના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

Ho₄: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૪-ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા

જૂથ	N	M	SD	SED	t
વિદ્યાર્થીઓ	૧૬૪	૮૮.૮૭	૧૮.૮૮	૨.૨૨	૨.૧૪
વિદ્યાર્થીનીઓ	૧૨૦	૮૫.૨૦	૧૬.૨૮		

સારણી ૪માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા ના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી તફાવતોની ચકાસણીમાં t નું મૂલ્ય ૨.૧૪ મળે છે જે ૧.૯૬ કરતાં વધુ છે એટલે કે સરાસરીનો તફાવત ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. આથી રચેલ ઉત્કલ્પના, “ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા ના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય” નો અસ્વીકાર કરવામાં આવે છે એટલે કે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતાના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.

૧૦. તારણો

૧. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતામાં તફાવત જોવા મળે છે એટલે કે વિદ્યાર્થીનીઓ કરતા વિદ્યાર્થીઓ સાંવેગિક પરિપક્વતા વધારે ધરાવે છે.

૨. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓમાં સાંવેગિક પરિપક્વતામાં તફાવત જોવા મળે છે એટલે કે ગ્રામ્ય વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓ કરતા શહેરી વિસ્તારના કુલ વિદ્યાર્થીઓમાં સાંવેગિક પરિપક્વતા વધારે ધરાવે છે.
૩. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓના સાંવેગિક પરિપક્વતામાં તફાવત જોવા મળતો નથી. એટલે ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ સાંવેગિક પરિપક્વતા સમાન રીતે ધરાવે છે.
૪. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતામાં તફાવત જોવા મળે છે એટલે કે શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ સાંવેગિક પરિપક્વતા વધુ ધરાવે છે.

૧૧. ઉપસંહાર

દરેક શાળા કક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતા વધારવા શાળા કક્ષાએ સેમિનારો યોજવા જોઈએ. શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓની સાંવેગિક પરિપક્વતા વધારવા શાળા કક્ષાએ શિબિરોનું આયોજન કરવું જોઈએ. તેમજ શાળા કક્ષાએ સહઅભ્યાસી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પણ વિદ્યાર્થીઓમાં પણ સાંવેગિકતા અને હકારાત્મક અભિગમ વધે તે પ્રમાણેનું આયોજન શરૂઆતથી જ કરવું જોઈએ.

સંદર્ભ

1. James, H. H. Blain & Linda, H. (2007). Effective Leadership through Emotional Maturity, Retrieved on 20th November, 2014, http://www.academicleadership.org/empirical_research
2. John, R.L. & Dose, I. C. (2007). Emotional Maturity of Postgraduate Students in Pondichery Region, Retrieved on 10th November, 2014, <http://www.Eie.situedurnd.org/article.pdf>
3. Mishra, K.S. (2007). Stress among Emotional Inteligent Student Teachers, Emotional Inteligent: Concept, Meaxurement and Research, Association for Educational Studies, Allahabad.
4. Pandit, B. & Surwade, L., (2006). The Effect of Emotional Maturity on Teacher Effectiveness, Edutracks, vol. 6, No- 1.
5. Pandit, B. & Y.G. Pathan, (2004). Emotional Intelligence of Secondary Teachers, Edutracks, vol. 4, No- 4.
6. સુભેયન, કે. જી. વિશ્વનાથ. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પર સાંવેગિક પરિપક્વતા અંગેનો અભ્યાસ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન, અન્નામલાઈ નગર, તમિલનાડું.
7. પાસ્તે, ગીતા એસ. અને વિજયાલક્ષ્મી એ. અમીનભાવિ, પુખ્તવયના બાળકોના તણાવ અને આત્મવિશ્વાસમાં જોવા મળતી સૌગિક પરિપક્વતાની અસર અંગેનો અભ્યાસ, કર્ણાટક યુનિવર્સિટી, ધાવાડ.
8. દેસાઈ, કૃષ્ણકાંત ગો. (૨૦૦૧). મનોવૈજ્ઞાનિક પરિભાષા અને વિભાવના, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ.
9. પારેખ, બી. યુ., (૧૯૮૪), શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર, ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.
10. લક્ષ્મી, એસ. અને કિષ્ણામૂર્તિ એસ., ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓનો સાંવેગિક પરિપક્વતાનો અભ્યાસ, ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન, અન્નામલાઈ યુનિવર્સિટી, અન્નામલાઈ નગર, તમિલનાડું.

11. વ્હોરા, એમ. (૧૯૯૦).વિદ્યાર્થીઓનો આર્થિક, સામાજિક માપદંડ સિદ્ધિ અને સાંવેગિક વર્તનના સંદર્ભમાં સર્જનાત્મક વિચાર શક્તિનો અભ્યાસ, એમ. બી. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિધાનગર.
12. વઘોરા, આર. (૨૦૦૮). માધ્યમિક શિક્ષક પ્રશિક્ષકોની સાંવેગિક પરિપક્વતા, શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ.
13. શાહ, દિપિકા (૨૦૦૯), શૈક્ષણિક સંશોધન (દિશાદર્શન), પ્રમુખ પ્રકાશન, અમદાવાદ.